

Edward Rymar
Pyrzyce

Stargardia
Tom VII, 2013

Fragmenty dziejów Stargardu nad Iną do 1253 roku

GRÓD KASZTELAŃSKI W XII–XIII WIEKU

Stargard nad Iną, to gród o bogatej już dokumentacji archeologicznej dla okresu wczesnego średniowiecza. W 1124 r. został pominięty podczas misji chrystianizacyjnej, kiedy to najwyraźniej głównym grodem regionu były Pyrzyce. Stąd misjonarze udali się wprost do Kamienia. Kwestią *Zitarigroda*, „starego grodu”, rzekomo wzmiankowanego wtedy po raz pierwszy Stargardu, zajmowałem się w poprzednim tomie „Stargardii”¹.

Po trzecim polskim podboju Pomorza przez Bolesława Krzywoustego Stargard był jednak w XII–XIII w. ośrodkiem pomorskiej kasztelanii. Jej istnienie, chociaż nie w sposób bezpośredni, potwierdzone jest w 1140 r., kiedy to pierwszy biskup woliński otrzymał od papieża Innocentego II pobór dziesięcin w ziemiach pomorskich wymienionych przez wyliczenie głównych grodów. Gród (*castrum*) Stargard jak i kilka innych ważnych grodów takich jak Szczecin i leżące na wschód od Odry: Kamień, Kołobrzeg, Pyrzyce zostaje wymieniony wraz z okoliczną ziemią². Tu, na wschód i południe od grodu i podgrodzia, książę Bogusław I, zapewne około roku 1181/1182, osadził joannitów morawskich nadając im wiele wsi w okolicy. Bulla papieża Lucjusza III z 1182 r. wymienia joannitów na Pomorzu podporządkowanych preceptorowi czesko–morawskiemu. Historycy obecnie już raczej solidarnie uznają ich dom stargardzki za najstarszy na Pomorzu (późniejsze były więc w Sławnie, Myślinie, Gościnnie, Starogardzie Gdańskim)³. Ze Stargardu nad Iną sprowadził ich Mieszko III Stary z synem Władysławem Laskonogim do Poznania (1187 r.), a potem wnuk Mieszkowy Władysław Odonic do Korytowa k. Choszczna (1237 r.). Książę Barnim I w 1229 r. potwierdzał joannitom stargardzkim z domu (*nominate Stargard*): Żalęcin (*Zalotino*), Kolin (*Colo*), Witkowo (*Tychow*), Strachocin (*Strachto*),

¹ E. Rymar, *Czy Zitarigroda z 1124 roku to Stargard nad Iną?* „Stargardia”, t. 6, 2011, s. 13–23.

² *Pommersches Urkundenbuch* (dalej: PUB), Bd. I–XI, Stettin–Köln 1868–1990, tutaj PUB I, nr 30.

³ G. Labuda, *Fragmenty dziejów Słowiańszczyzny zachodniej*, wyd. 2, Poznań 2002, s. 287. O początkach stargardzkiego domu joannitów por. E. Rymar, *Kolińska komturia na tle dawnych dziejów stargardzkich joannitów*, „Stargardia”, t. 3, 2003, s. 49 i n. Problematykę tę rozpatruje najszerzej M. Smoliński, *Czesko–morawscy joannici na Pomorzu 1182–1252*, [w:] *Rola komunikacji i przestrzeni w średniowiecznych i wczesnonowożytnych dziejach Czech i Polski*, red. A. Paner, W. Iwańczak, Gdańsk 2008, s. 309–342; Idem, *Joannici w polityce książąt polskich i pomorskich od połowy XII do pierwszego ćwierćwiecza XIV wieku*, Gdańsk 2008, s. 69–127 oraz ostatnio B. Klasa, *Siedziby joannitów na ziemiach polskich do 1312 roku*, Zielona Góra 2013, s. zwłaszcza 74 i n.

Ulikowo (*Wlicovo*), *Cocolicino* (zaginiona)⁴, *Cozlov* (zaginiona)⁵, Sadłowo (*Sadlov*), Klępino (*Clapino*), *Gumence* (zaginiona), Łęczycę (*Lecnicea*), *Gogolov* (zapewne to potem *Pegelov* dzisiejsze Gogolewo) wedle nadania jego dziada (więc Bogusława I) i ojca Bogusława II (*a domino awo et patre meo...duce Bubuslao sunt...donata*)⁶. Także z bulli papieża Grzegorza IV z marca 1238 r. wynika, że dom stargardzki uposażony został przez nadania książąt Bogusława I i jego syna Bogusława II (*domum in Staregrad...a clare memorie B. duce Cassubie, ac B. filio ejus necnon successoribus eorundem*)⁷. Czas powstania domu stargardzkiego można zawęzić do lat 1181–1182, bo termin wyznacza owa bulla Lucjusza III oraz śmierć w listopadzie 1180 r. nie uczestniczącego w donacji księcia Kazimierza I, panującego w ziemi stargardzkiej⁸.

Okazuje się więc, że joannici po 1180 r. posiadali nie Stargard, i przecież nawet nie gród książęcy, ale widocznie podgrodowną osadę targową, z której rozwinęło się miasto, a *może tylko dom zlokalizowany na podgrodziu wokół którego rozwijało się w XIII w. miasto lokacyjne, skoro w 1284 stargardzcy joannici z siedzibą już w tajemniczym Copam w 1284 r. wystąpili w roli zwierzchników „swych” mieszczan*⁹. W 1185 r. mowa o *provincia Stargardensi*, gdy Bogusław I potwierdza cystersom kołbackim wcześniejsze nadania brata Kazimierza (Przylep) i dodaje dalsze (dziś w gm. Warnice). Ta „provincia” to kasztelania z granicami na południu po rzekę Płonię, w całym jej biegu, po jezioro Dąbskie. Gerard ze Stargardu, w 1186 r. ostatni świadek potwierdzenia tymże cystersom wsi Brody nad Płonią, osoba duchowna bo wymieniona po świadkach świeckich, prepozycie kamieńskim i opacie z Grobu (na wyspie Uznam), to ani chybi pierwszy znany komandor domu joannickiego. Podobnie Chalo *magister in Staregarde* świadek, w 1234 r. w Stargardzie, nadania przez księcia Barnima wsi Dargomyśl templariuszom z Chwarszczan, to oczywiście drugi znany komtur szpitalników stargardzkich, skoro do tego następuje po nim na liście świadków Christian „brat z teje miejscowości” (*frater ejusdem loci*)¹⁰.

⁴ Identyfikowana bezpodstawnie z Kozielicami w ziemi pyrzyckiej (PUB I, indeks, H. Hoogeweg, *Die Stifter und Kloster der Provinz Pommern*, Bd. II, Stettin 1924–1925, s. 871), wcześniej L. Quandt [w:] *Codex diplomaticus Pomeraniae* (dalej: CDP), Greifswald 1843, s. 1003, że to Kąpiel, Tychowo, czy Suchanówko.

⁵ Utożsamiana z Coclowe w 1248 r., dobrem kapituły kamieńskiej w ziemi stargardzkiej (PUB I, nr 475), co już z tego powodu jest nieprawdopodobne (H. Hoogeweg, op.cit., s. 871). Raczej już śladem wsi lasek Kaselow k. Krępcewa (H. Hoogeweg, op.cit., s. 872), a nie Kluczewo (por. F. Boehmer, *Geschichte der Stadt Stargard i. Pomm.*, Stargard 1903, s. 16).

⁶ PUB I, nr 257. Trudności z identyfikacją kilku miejscowości, ze znanymi później w ziemi stargardzkiej, skłoniły najpierw Roberta Klempina (w PUB), a potem długo wielu innych do poszukiwania ich w ziemi sławieńsko-słupskiej gdzie też byli joannici. W toku dyskusji wykazano już bezpodstawność takiego zabiegu, zob. E. Rymar, *Kolińska komturia ...*, op.cit., s. 51 i n.

⁷ PUB I, nr 355.

⁸ M. Smoliński, *Joannici ...*, op.cit., s. 94, rozpatrywał przesunięcie terminu końcowego na lata 1184/85 biorąc pod uwagę możliwe wpływy niemieckie i duńskie, ostatecznie jednak i on opowiedział się za sprowadzeniem joannitów do Stargardu za pośrednictwem polskich joannitów (z małopolskiej Zagości) przez kontakty Bogusława I z dobrodziejem joannitów – Kazimierzem Sprawiedliwym sprawującym od 1177 r. w Polsce władzę zwierzchnią.

⁹ PUB II, nr 1312.

¹⁰ PUB I, nr 308.

PAWŁOWICE – MOŻNI ZIEMI STARGARDZKIEJ
DOBY PRZEDKOLONIZACYJNEJ

Podczas wielkiego zjazdu krajowego w Kamieniu w końcu 1219 r., odbytego zapewne z powodu niedawnej śmierci księcia Kazimierza II, doszło do wystawienia kilku dokumentów¹¹. Między innymi książę Bogusław II nadał klasztorowi w Grobe na wyspie Uznam wieś w ziemi chockowskiej (Gutzkow), czego świadkami byli duchowni kamieńscy i szczecińscy, Rozwar kasztelan szczeciński, Przyznobor ze Szczecina, komornik książęcy, bracia Dalemar i Moskot, oraz *Pribma, filius domini Pauli* z bratem swym Wawrzyńcem¹². Zapewne w wystawionym wtedy nadaniu Ingardy, wdowy po księciu Kazimierzu, dla kościoła Mariackiego w Kołobrzegu, wśród świadków po Świętoborzycach, przedstawicielach bocznej linii książęcej, wystąpili Janik z Kamienia, tenże Przyznobor ze Szczecina, a dalej Wojsław ze Stargardu (*Woizlaus in Ztaregard*) z bratem Unimką, poprzedzający wielu innych panów księstwa¹³. Tamże zapewne jeden ze Świętoborców z ziemi kołbackiej, Warcisław (III) syn Bartłomieja, sprzedał cystersom kołbackim wioski Glinna, „Brukowo”, Dębina, czego świadkiem był jego kuzyn Świętobor syn Kazimierza, Mikołaj syn Przyby z Ryszewa, Chociemar i Wojsław syn Pawła¹⁴. Ryszewo dziś w gminie Pyrzyce leży opodal południowego brzegu jeziora Miedwie i ujścia doń rzeki Płoni. Wojsław i Unimka byli Pawłowicami bo synami Pawła, może kasztelana ze Stargardu.

Ze względu na imię Unimka, Unima, i to ze Stargardem związane, wypadnie uwzględnić też dyplom wystawiony podczas tego zjazdu kamieńskiego przez owego Świętobora, w którym wraz z matką przekazuje cystersom kołbackim wieś Smierdnicę. Świadkiem bowiem tej czynności obok wspomnianego wyżej Warcisława, jest Mikołaj *Pretborouiz* – zatem chyba tenże sam syn Przyby z Ryszewa – a następnie Żetysław czy Ciecisław (*Zetizlaus*) syn Unimy (*Vnimiz*), oraz Nade (to chyba Nenadei brat Warbla w 1224 r.), Dobrogost, Piotr z Ryszewa, Biezmas i Arnold sołtys (*villicus*) z Wiku (*in Vico*)¹⁵, może z pra- Wierzbna, nowej osady powstającej obok biskupiego Grędzca, w ziemi stargardzkiej (dziś w gm. Warnice).

Tę wiązkę dokumentów cennie uzupełni nam przywilej Barnima I wystawiony w 1229 r. dla joannitów ze Stargardu, dotyczący potwierdzenia ich posiadłości w ziemi stargardzkiej jeszcze z nadań jego dziada Bogusława I (przed 1187 r.). Świadkami byli: książę ze Wschodniego Pomorza Sambor II, wuj wystawcy, a dalej panowie szczecińscy: Warcisław (III) Świętoborzyc kasztelan, znany nam już Przyznobor z synem Jarosławem, Stefan i Sulisław Rozwarowice, synowie byłego kasztelana szczecińskiego Rozwara, Moskot, Przybysław z synem Lutoborem, wojski Dalimir, pewien Racmir Milovic, oraz – co tu dla nas najważniejsze – cztery synowie Pawła: Wojsław, Przybynka (*Pribinca*), Jakub i Wawrzyńiec¹⁶. Czynność miała zapewne miejsce w Stargardzie.

¹¹ Zob. E. Rymar, *Zjazd w Kamieniu Pomorskim w końcu 1219 r. Świętoborzycy w ziemi chockowskiej i kołobrzeszkiej*, „Materiały Zachodniopomorskie”, t. 22, 1979, s. 123–161.

¹² PUB I, nr 196.

¹³ PUB I, nr 197.

¹⁴ PUB I, nr 203.

¹⁵ PUB I, nr 204.

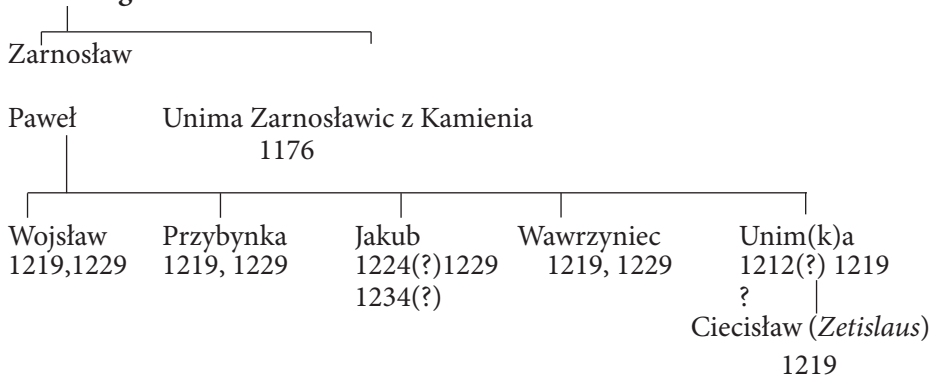
¹⁶ PUB I, nr 257.

Czy następnie Jakuba należy identyfikować z Jakubem wojskim ze Szczecina, w 1224 r. obecnym przy czynności księżnej Mirosławy oraz z pewnym Jakubem przy czynności Świętobora Świętoborzycza w 1234 r. – skoro wystąpił wśród świadków obok Mateusza rycerza z Grędzca, wreszcie z Jakubem kasztelanem w Grozwinie obecnym przy czynności Barnima I w Dyminie 1234 r.¹⁷, nie wiadomo, ale – by bytów nie mnożyć – dopuścmy to¹⁸.

Podobnie Unimke czy Unimę można utożsamić z *Ounimen*, w 1212 r. świadkiem nadania Chlebowa (dziś gm. Gryfino) przez księcia Bogusława II przy udziale Cieszymira syna Przyby. Być może do stargardzkich panów wypada zaliczyć Unimę (I) z Kamienia, który (jako *Hunime*) obok Monika, Radosława, Janika, Barnisława, wystąpił w 1176 r. przy nadaniu cystersom z Kołbacza przez panującego w kasztelani stargardzkiej Kazimierza I wsi Przylep¹⁹. Przylep położony był w ziemi stargardzkiej, zatem wśród świadków wolno dopatrywać się grodozierców ze Stargardu, chociaż Unima był wtedy dostojnikiem zamkowym z Kamienia i w tym charakterze wystąpił tego roku obok kasztelana Zawista w przywileju księcia dla kanoników kamieńskich, jako kasztelan w Kamieniu w podejrzanym co do autentyczności przywileju Kazimierza I (zmarłego w 1180 r.) z datą 6 czerwca 1181 r. (*Zauist castellanus, Vnima ceterique nobiles de castro Caminensi*), także w 1187 r. przy czynności biskupa Zygryda na rzecz bamberskiego budowniczego kościoła św. Jakuba w Szczecinie (*Vnim de Camin*), w 1208 r. przy nadaniu ksiąząt dla klasztoru w Trzebiatowie (*Vnima castellanus de Camin*)²⁰. Na jego związek z rodem stargardzkim wskazywać bowiem może obecność (*Ounimen*) w Kamieniu w 1212 r. wśród panów z południowej połaci księstwa przy określaniu dla cystersów z Kołbacza przez Bogusława granic wsi Wełtyń i potwierdzaniu wsi Strzebielewo z prawem wyrębu w lasach stargardzkich. Unima „kamieński” wystąpił też w 1214 r. przy czynności biskupa Sygwina²¹.

Z przytoczonego materiału wyłania się więc rodzina Pawłowiców, panów stargardzkich, jak niżej:

Ród stargardzkich Pawłowiców

¹⁷ PUB I, nr 219, 302, 306.

¹⁸ Tak też postępuje R. Klempin w PUB I, s. 546; J. Spors, *Organizacja kasztelańska na Pomorzu Zachodnim w XII–XIII wieku*, Słupsk 1991, s. 58.

¹⁹ PUB I, nr 68.

²⁰ PUB I, nr 70, 88, 108, 146.

²¹ PUB I, nr 157, 161; L. Quandt, *Zur Urgeschichte der Pomoranen*, „Baltische Studien”, Bd. 22, 1868, s. 187; tenże w: CPD, s. 327, 999, 1084.

Do tej moźnej stargardzkiej rodziny grodozierców zaliczono też kiedyś panka pomorskiego Sławobora, który ok. 1223 r. dla zbawienia duszy i dziedziców nadał Koszewko cystersom z Kołbacza. Milovic z 1229 r. był zapewne synem Sławobora i ojcem Sławobora z 1259 r. w dokumencie dla Kołbacza. Od Sławobora z Koszewka pochodzić by miała rodzina rycerska von Küssow, znana od XV w. (Michał i Henryk)²². Unima z Kamienia zwany Żarnosławic (*Sarnoslauitz*) był obecny przy nadaniu Przylepu w 1181 r. – Kazimierz I nabył Carbe nad Płonią (k. Przylepu) od Unimy Żarnosławica za posiadłość w regionie kamieńskim, stąd w 1176 r. jest świadkiem nadania, a w 1220 r. jego syn²³.

Osobie Wojsława poświęcił kiedyś wiele uwagi Józef Spors by wykazywać, iż był stargardzkim urzędnikiem grodowym, kasztelanem lub wojskim, ponieważ wymienieni obok niego w 1219 r. dostojnicy piastowali urzędy dworskie lub terytorialne, a nie zaledwie „pochodzili” z wymienionych przy nich miejscowości grodowych. Chociaż w 1229 r. Wojsław nie został wymieniony z tytułem urzędniczym czy określeniem terytorialnym, to jednak wyprzedzanie braci i to w dokumencie dotyczącym ziemi stargardzkiej przemawia za pełnieniem przezeń urzędu nadal²⁴, a uczestnictwo aż czterech Pawłowiców przy czynności na rzecz joannitów stargardzkich wystarczająco przemawia za tym, że wszyscy byli panami na grodzie stargardzkim, a nie tylko tamże urzędnikami.

Wydaje się, że pamięć o nich powinna być w jakiejś postaci utrwalona w toponimii dzisiejszego Stargardu.

TERMIN LOKACJI MIASTA NA PRAWIE MAGDEBURSKIM

Po 1229 r. brak wzmianek o panach stargardzkich z rodu Pawłowiców, co w powiązaniu z osadą niemieckich joannitów, którzy zapewne już od ok. 1181 r. ściągali osadników, może przemawiać za tworzeniem się po 1230 r. niemieckiego miasta, które z czasem otrzyma formalne (dokumentowe) usankcjonowanie stosowania prawa miejskiego opartego podobnie jak w Szczecinie, na wzorach magdeburskich. W 1229 r. książę Barnim I potwierdzał joannitom nadanie dziada i ojca wokół Stargardu, wymienił wiele wsi z prawem osadzania w nich gości (*hospites*) na prawie niemieckim²⁵.

Stargardzkie podgrodzie nad Iną rozwinęło się opodal „starego” grodu pomorskiego. W 1. połowie XIII w., w okresie trwającego w księstwie pomorskim księcia Barnima I ruchu kolonizacyjnego, przeistoczyło się w miasto samorządowe na prawie magdeburskim. Zapewne i tu, jak w wielu innych ośrodkach miasto nowego typu powstawało stopniowo, zasilane i reorganizowane przez przybyszy z zachodu, w tym Niemców. Ci zresztą znani są w stargardzkim podgrodziu od schyłku XII w., bowiem osiedli tu tuż po 1180 r. joannici, wprawdzie podlegali morawskiej prowincji, sprawując tu rząd dusz, zapewne odegrali główną rolę w nasycaniu Stargardu obcym żywiołem etnicznym.

Ważne wydarzenie dla dziejów Stargardu przyniósł 24 kwietnia 1240 r. – setna

²² PUB I, nr 257; L. Quandt, op.cit., s. 186 i n.

²³ L. Quandt, op.cit., s. 192.

²⁴ J. Spors, op.cit., s. 55–58.

²⁵ PUB I, nr 257.

rocznica erekcji biskupstwa wolińskiego. Książę Barnim za zgodą kuzyna, księcia dymińsko-kamińskiego Warcisława III przekazał wtedy ziemię stargardzką biskupowi Konradowi III w zamian za dziesięciny z 1800 łanów w kolonizowanych ziemiach wkrzańskiej, pyrzyckiej, cedyńskiej, w których właśnie powstają wsie i miasta na prawie niemieckim. Jednak stosunki prawne skomplikowały się w 1248 r., gdy 7 października książę przejął jednak ziemię stargardzką na powrót, ale jako lenno od biskupa (wtedy Wilhelma), dając mu w zamian swą połowę kołobrzesckiej. Biskup rezerwował sobie jednak parafię stargardzką²⁶, a więc i prawo obsady proboszcza, widocznie w podgrodziu (kościół Mariacki), a nie w nowej osadzie, gdzie proboszczami u św. Jana byli joannici, albo (?) probostwo było ciągle jedno, mariackie, przekazane w nieznanym czasie przez biskupa joannitom (?).

Nowa gmina miejska otrzymała prawo miejskie decyzją dokumentową księcia Barnima z datą 1243. Jeśli wraz z ziemią przekazywał Barnim w 1240 r. i gród naczelny, wtedy powstanie wątpliwość, czy mógł w 1243 r. lokować tu miasto. Sprawa datacji narodzin miasta, tak przecie ważna, nie jest do dziś przesądzona, chociaż decyzja księcia posiada datę dzienną i roczną. Powracając do sprawy od dawna dyskutowanej, zechcę opowiedzieć się za datą, którą dokument został opatrzonej. Ale po kolei.

Tak więc w dniu św. Jana Chrzciciela, 24 czerwca 1243 r., książę powołując na świadków wymienionych niżej rycerzy, swemu miastu (*civitas*) Stargard, nadaje 150 łanów, w tym 120 do podziału między mieszczan i 30 na wspólne pastwiska, prawo magdeburskie, określa 2 lata wolnizny od podatków, wysokość podatku rocznego po trzy łuty srebra z łanu, dochody z wód (prawo żeglugi na Inie), wolności celne, prawo wyrębu w lasach książęcych. Lokację uzasadnił troską o ochronę granic (*Preterea ipsam civitatem ad terram nostram tuendam et pacificiendam nobis jugiter observabunt*). Świadcami czynności byli: Bartłomiej z Polic, Burchard de Velevanz, Konrad de Schöning, Henryk de Swanenberg, Gernot, Fryderyk de Woldenburg, Fryderyk de Kronesbein, marszałek Konrad (Kleist), rycerze (*milites*). Miejsca wystawienia dokumentu nie podano²⁷.

Nas tu interesuje głównie datacja dokumentu. Oryginał przywileju spłonął w 1635 r. co utrudnia jej zbadanie. Dokument znany jest z transumptu wystawionego w kancelarii księcia Warcisława IV 11 listopada 1311 r., podobnie z 1458 r. sporządzonego przez kanonika kamińskiego Westphala, oraz z:

a) uwierzytelnionego odpisu z oryginału w 1551 r. przed szczecińskim sądem dworskim;

b) uwierzytelnionego odpisu z połowy XVI w., dokonanego z oryginału transumptu w 1458 r.;

c) konceptu do konfirmacji przez księcia Bogusława XIV w 1637 r.;

d) odpisu konfirmacji z 1637 r. zapewne powstałego w 1665 r.

We wszystkich nosi roczną datę MCCXLIII²⁸ i taką musiał nosić oryginał przywileju.

²⁶ PUB I, nr 377, 475.

²⁷ PUB I, nr 572.

²⁸ PUB V, nr 2690; PUB I, uwagi na s. 449. Więcej o kopiach również w referacie R. Gazińskiego z okazji 750-lecia nadania praw miejskich – *Lokacje miast na Pomorzu Zachodnim – Nadanie praw miejskich Stargardowi*, Stargard 1993, maszynopis, s. 12 i n.

Zatem skąd problem z datacją?

Wcześniej Friedrich Wilhelm Barthold w 1840 r. w swej *Historii Rugii i Pomorza* przyjął tą datę i powiązał przywilej z akcją biskupa po przejęciu ziemi w 1240 r.²⁹ Podobnie postąpił w tym samym czasie Christian Gottlieb Teske, autor pierwszej nowożytnej historii Stargardu, zakładając że nowa miejska społeczność oparła się władzy biskupa i ten chętnie księciu zwrócił ośrodek, lub Barnim przez samodzielność i niezależność tegoż ośrodka od biskupiej władzy, umacniał tu swą pozycję, dość że w 1243 r. prawa nadał³⁰. Wątpliwości miał już Ludwig Quandt, rozpoczynając do dziś trwającą dyskusję. Najpierw opowiedział się za rokiem 1253³¹, potem za 1248, bo końcówkę daty XLIII zmienił na XL[V]III, zakładając opustkę liczby V przy sporządzaniu kopii³², w co można wątpić chociażby dlatego, że emendacja koliduje z objęciem przez księcia ziemi stargardzkiej od biskupa dopiero 7 października 1248 r. Gustaw Kratz w połowie XIX w. optował za rokiem 1253³³, Heinrich Berghaus nie miał w tym względzie do tego stopnia wątpliwości, że dokument wydrukował w dwóch wersjach językowych i w łacińskiej wpisał *quinquagesimo*, bo było już dlań oczywiste, że w 1243 r. Barnim nie posiadając już Stargardu nie mógł tu miasta wtędy lokować³⁴.

Najwięcej argumentów za datą 1253 zgromadził Robert Klempin w 1868 r. publikując kolejny raz dokument w pierwszym tomie wspomnianego wyżej pomorskiego kodeksu dyplomatycznego (*Pommersches Urkundenbuch*). Oto one:

1. W 1240 r. ziemia stargardzka przeszła na biskupa i nie mógł Barnim w 1243 r. tu żadnego miasta organizować.

2. Lista świadków nie pasuje do 1243 r.; szczególnie rycerz marszałek Konrad Kleist, gdyż marszałkiem był dopiero w 1248 r. i to jako giermek (*famulus!*), a więc bez pasa rycerskiego, gdy tu objęty określeniem *miles* (rycerz pasowany).

3. Także pogląd Quandta, że już 24 czerwca 1248 r. prawa miejskie są poświadczane nie jest do przyjęcia, bo dopiero 7 października 1248 r. nastąpiła zamiana ziem.

4. Badacz dostrzegł jednak istnienie dokumentu Barnima I, ale wystawionego 24 czerwca 1253 r. w innym miejscu i w obecności innych świadków, co stanie się jednym z koronnych jego argumentów. Doszła więc znacząca komplikacja i nie wystarczył już tak prosty zabieg jak emendowanie daty rocznej. Ponieważ książę uzasadnia lokację troską o ochronę granic, Klempin powiązał to z podjętą w 1253 r. (kilka tygodni później po dacie czerwcowej) wojną książąt (Barnima i jego dymińskiego kuzyna Warcisława III) ze Świętopełkiem księciem gdańskim o ziemię sławieńską i uznał, że wystawiony na pomorskim wiecu w Dyminie przez Barnima wraz z kuzynem dokument z 1253 r. z datą dzienną *in octavo Kalendas Julii*, czyli

²⁹ F.W. Barthold, *Geschichte von Rügen und Pommern*, Bd. II, Hamburg 1840, s. 441.

³⁰ M. Teske, *Geschichte der Stadt Stargard*, Stargard 1842, s. 12; J. Micraelius, *Antiquitates Pomeraniae* Aufl. 2, księga VI, Stettin 1728, s. 577.

³¹ L. Quandt, *Chronologische Bemerkungen und Berichtigungen zu pommerschen Urkunde*, „Baltische Studien“, Bd. X/1, 1844, s. 166.

³² CPD, s. 1014.

³³ G. Kratz, *Geschichte des Geschlechts von Kleist*, Bd. 1, *Urkundenbuch zur Geschichte des Geschlechts von Kleist*, Berlin 1862, s. 720, przyp. 1.

³⁴ H. Berghaus, *Landbuch des Herzogthums Pommern und des Fürstenthums Rügen*, II Theil, Bd. IV, Anklam 1868, s. 113 i n.

24 czerwca, powstał widocznie *in octavo Idus Julii*, czyli 8 lipca 1253 r., przy czym ze znanych świadków spotykamy tylko biskupa Konrada, a brak pozostałych. Po takim zabiegu mógł i on zdjąć cyfrę X, w dokumencie „stargardzkim”, co daje MCCLIII zamiast MCCXLIII. Klempin przesunął datę roczną na 1253 r. ze względu na świadków znanych dopiero od 1248 r. (np. rycerz Konrad Kleist był marszałkiem dopiero w 1248 r. i to jako *famulus/giermek*), pieczęć księcia (z tytułem *dux Cassubiae*) używaną dopiero w 1253 r., wreszcie okoliczność, że w latach 1240–1248 Stargard należał do biskupa kamieńskiego.

Po takim nagromadzeniu problemów nakazujących manipulacje przy dacie, Paul von Niessen uznał dokument za falsyfikat³⁵, ale jego argumenty brzmią niewiarygodnie, a do tego badacz ten zbyt pochopnie skłaniał się ku uznawaniu za falsyfikaty różne inne dokumenty pomorskie. Za datą 1243 r. opowiedział się Martin Wehrmann, czego jednak nie uzasadnił³⁶, ale z głosem tego wybitnego uczonego należy się bardzo liczyć. Friedrich Salis i Hans Planitz byli za 1253 r.³⁷ Obrony roku 1243 podjął się natomiast znamienity historyk Stargardu Felix Boehmer. Sądził on, że układ z 1240 r. nie został zrealizowany za życia biskupa Konrada III, zmarłego już 20 września 1241 r., a potem był długi wakans na stolcu biskupim, wybór jego następcy Wilhelma, scholastyka kapituły kamieńskiej, nastąpił w 1244 r., ale potwierdzenie papieskie pochodzi dopiero z 23 grudnia 1246 r. i brak śladu realnego korzystania z własności przez biskupa w ziemi stargardzkiej do 1248 r. Konrad Kleist *giermkem* (niem. *Knappe*) w 1248 r. i mógł być marszałkiem wcześniej jako *giermek*, ale możliwy był błąd i słowo *milites* winno być wpisane przed Konradem ostatnim świadkiem, a nie dopiero na końcu listy świadków. Inni zaś świadkowie znani są z lat 1221–1291 toteż nie kolidują z 1243 r. Dokument powstał zatem w 1243 r., ale listę świadków potem dopisano, zapewne dopiero po 1248 r.³⁸ I to jest najślabza chyba strona argumentacji, bo musi zakładać inny błąd w dokumencie.

Po zestawieniu wcześniejszych opinii Dietmar Lucht, w swym studium o polityce miejskiej Barnima I, opowiedział się również za 1253 r.³⁹ podobnie jak nowy wydawca dokumentu Klaus Conrad. Ten ostatni dzieląc argumenty R. Klempina dotyczące świadków, zwłaszcza koronny w postaci Konrada Kleista i obecności brandenburskiego rycerza Burcharda de Vehlevanz, z którym się jeszcze spotkamy, opowiedział się jednak za czynnością w 1243 r. i antydatowaniem dokumentu na 1243 najpóźniej w 1253 r. Zwraçał on słusznie uwagę na ową kolizję daty dziennej z innym dokumentem Barnima I sporządzonym w obecności innych świadków, nie podzielał bowiem poprawki Klempina w sprawie daty dziennej tylko dla uporania

³⁵ P. v. Niessen, *Geschichte der Neumark im Zeitalter ihrer Entstehung und Besiedlung*, Landsberg a. W. 1905, s. 77, przyp. 1.

³⁶ M. Wehrmann, *Geschichte von Pommern*, Gotha 1904, Bd. I, s. 111.

³⁷ F. Salis, *Forschungen zur älteren Geschichte des Bistums Kammin*, „Baltische Studien“ N.F. Bd. 26, 1924, s. 137, przyp. 2; H. Planitz, *Die deutsche Stadt im Mittelalter*, Graz–Köln 1954, s. 410, przyp. 26 i 413.

³⁸ F. Boehmer, *Geschichte der Stadt Stargard i. P.*, Stargard 1903, s. 20. nie można jednak twierdzić, że w 1243 r. mógł miasto zakładać biskup kamieński (jak czytamy w Wikipedii). Akt fundacyjny wystawiony jest przez Barnima I i tylko on musi być brany pod uwagę!

³⁹ D. Lucht, *Die Städtepolitik Herzog Barnims I. von Pommern 1220–1278*, Köln–Graz 1965, s. 33.

się z kolizją⁴⁰. Można też uchylić argument dotyczący własności biskupiej, skoro brak śladu zrealizowania układu z 1240 r. za życia biskupa Konrada III, a od 1243 r. biskupa nie było, zaś kościół pomorski był kierowany przez Konrada, kapelana Barnima I.

Także inny nowszy badacz problemu, Walter Kuhn, w książce o powstaniu zachodniopomorskich miast na prawie niemieckim, stanowczo optuje za 1243 r., bo nie jest to odosobniony przypadek wkraczania książąt w prawa terytorialnego władztwa biskupów, właśnie przez organizację miast. Wszak książę wrocławski w otmuchowskich dobrach biskupich organizował w 1266 r. miasta Otmuchów i Nysę. Jeśli już musiał się książę liczyć tu z własnością kościelną to raczej z prawami joannitów. Toczył z nimi jeszcze wiele lat później spór, wreszcie pozbawił ich Stargardu i wraz z lennym rycerstwem zagarnął ich dobra w ziemi stargardzkiej. W 1269 r. legat papieski w swym postępowaniu upominawczym, a następnie rzucając klątwę na księcia, podnosił przeciw prawa zakonników do własności *opidi nobilis viri Barnim...quod Stargart vocatur*⁴¹. Po zakończeniu sporu joannici przenieśli siedzibę komturii do tajemniczego Kopan, potem do Suchania⁴². Dodajmy tu zaraz, by do kwestii później nie powracać, podobne przykłady pomorskiej organizacji miast w tymże czasie (1249 r.) przez książąt na terenie instytucji kościelnych: Barnima I w Dąbiu przejętym od cystersów kołbackich w lenno, Warcisława III w Greifswaldzie na terenie cystersów edeńskich⁴³.

Z polskich historyków kwestii dotyczyli najpierw Benedykt Zientara i Henryk Lesiński. Pierwszy postawił na rok 1243, drugi raczej na 1253⁴⁴. Radosław Gaziński przyjął stanowisko Conrada: dokument lokacyjny sporządzono w latach 1248–1253 i świadomie antydatowano go na 1243 r., kiedy widocznie rozpoczął się proces lokacyjny, gdy ziemia stargardzka nie była w pełni kontrolowana przez biskupów kamieńskich. Dokument wystawiono na końcu tego procesu⁴⁵. Jeszcze bardziej stanowczo taki punkt widzenia prezentował Gerard Labuda, bo jedna z kopii aktu nosi datę 1253 jak w zaginionym oryginale (!), powtarzając argumenty Klempina np. iż dopiero w 1248 r. ziemia stargardzka przeszła do Barnima, a do tego przywieszona pieczęć z tytułem *dux Slauorum et Cassubie*, którą książę posługiwał się dopiero w 1253 r. przesądza o dacie⁴⁶. Do sprawy dokumentu lokacyjnego nawiązała

⁴⁰ K. Conrad w: PUB, I, wyd. 2, s. 685 i n.; Idem, *Herzögliche Städtegründungen in Pommern auf geistlichen Boden*, [w:] Pommern und Mecklenburg. Beiträge zur mittelalterlichen Stadtgeschichte, hrsg. R. Schmidt, Köln–Wien 1981, s. 68 i n.; E. Bahr, K. Conrad, *Stargard* [w:] Handbuch der Historischen Stätten Deutschlands, Bd. 12, Mecklenburg/Pommern, hrsg. H. bei der Wieden, R. Schmidt, Stuttgart 1996, s. 277; za nimi K. Bobowski, *Autentyczność oraz problem datacji dokumentów zachodniopomorskich do końca XIII wieku*, „Acta Universitatis Wratislaviensis, Historia”, nr 800, 1985, s. 252 („świadoma antydatacja”).

⁴¹ W. Kuhn, *Die deutschen Stadtgründungen des 13. Jahrhunderts im westlichen Pommern*, „Zeitschrift für Ostforschung”, Bd. 23, H. 1, 1974, s. 22 i n.; PUB II, nr 891. Podstaw do przesuwania daty na 1253 r. nie dostrzegali też Joachim Stampa, przedrukowując dokument w „Pommersche Zeitung”, Jg. 21, Folge 19, 1971, s. 5.

⁴² Zob. E. Rymar, *Kolińska komturia ...*, op.cit., s. 61 i n.

⁴³ PUB I, nr 492, 494.

⁴⁴ B. Zientara, *Rola Szczecina w odrzańskim i bałtyckim handlu zbożem w XIII–XIV wieku*, „Przegląd Historyczny”, R. 52, z. 3, 1961, s. 444; H. Lesiński, *Zarys dziejów Stargardu od XIII do końca XVIII wieku*, [w:] *Z dziejów ziemi stargardzkiej*, red. B. Dopierała, Poznań 1969, s. 99 i n., podobnie szczecińscy autorzy w opracowaniach: *Zarys dziejów miast i osiedli województwa szczecińskiego*, „Szczecin”, z. 4–5, 1961, s. 128; *Miasta polskie w tysiącleciu*, t. 2, Wrocław 1967, s. 438.

⁴⁵ R. Gaziński, op.cit., s. 14.

⁴⁶ G. Labuda, *Historia Kaszubów*, t. 1, Gdańsk 2006, s. 180.

Agnieszka Gut omawiając najstarsze dokumenty opactwa cysterskiego w Bukowie, w tym ów dyمیński z 24 czerwca 1253 r. identyczny z datą lokacji Stargardu, ale domniemaną już po przesunięciu jej o 10 lat. Klempin a za nim Max Perlbach uznali datę *octavo kalendas Julii* za błąd kopisty matrykuły, który zamiast *idus* przeczytał *kalendas*. W dniu 8 lipca 1253 r. w Darguniu wystawiony został dla cystersów Bukowa dyplom biskupa Hermana, w obecności tych samych świadków, co dokument dyمیński Barnima z 24 czerwca. Obaj ci wydawcy uznali, że obydwaj powstały na tym samym zjeździe odbytym w lipcu w Dyminie: 8 lipca spisany dokument ksiąząt a następnego dnia powstał dokument biskupi. Ale K. Conrad pozostał przy dacie 24 czerwca 1253 r., bo datacja w dokumencie lokacyjnym określa tylko czas spisania dokumentu, a nie czynności prawnej. Obie czynności „bukowskie” mogły powstać podczas tego samego zjazdu, ale odbytego w czerwcu 1253 r., z tym że akt biskupi był następstwem obietnicy danej dwa tygodnie wcześniej w Dyminie⁴⁷.

Wysiłki Boehmera, Conrada i Kuhna brzmią wiarogodnie, i warto je pogłębiać. Zajmijmy się jeszcze raz argumentami Klempina – najpierw świadkami czynności księcia.

Bartłomiej z Polic znany jest z lat 1243–1260. W 1243 r. ofiarował wieś Gołęcino cysterkom ze Szczecina, w 1249 r. stał na czele świadków przy nadaniu księcia dla Szczecina i lokacji miasta Gardziec, w 1250 r. przy nadaniu patronatu nad parafią w Pyrzycach, w 1252 r. przy nadaniu cysterkom wsi w ziemi widuchowskiej⁴⁸. Mógł wystąpić tak w 1243 r., jak i 1253 r.

Brandenburski rycerz Burchard de Velevantz to syn Alberta, w latach 1208–1241 wójta Szpandawy. Wiódł swe odmiejscowe nazwisko od zamku nad Hawelą koło Nauen. Z ojcem w 1240 r. w obecności margrabiów rezygnował na rzecz miasta Szpandawy ze wsi Bens, po śmierci ojca wraz z matką Małgorzatą w 1241 r. pozostawał w sporze z kapitułą brandenburską⁴⁹. W styczniu 1247 r. stwierdzamy jego pobyt na Pomorzu, bo został wymieniony na ostatnim miejscu wśród świadków układu księcia Barnima z cystersami kołbackimi, ale wrócił do Brandenburgii, bo w 1248 r. był obecny przy lokacji przez margrabiów miasta Lychen w ziemi wkrzańskiej, w 1249 r. stał na czele świadków przy nadaniu margrabiów dla miasta Brandenburga⁵⁰. Około 1250 r. przeniósł się na Pomorze i kolonizował ziemię widuchowską, gdyż w 1252 r. jako *possessor terre Videchowe* sprzedał cysterkom szczecińskim położoną tam wieś Rynicę. Ostatni dotąd raz spotykamy go 30 sierpnia 1253 r. przy zatwierdzaniu przez biskupa kamieńskiego układu mieszczan Prenzlau z tamtejszym proboszczem⁵¹. Obecność jego przy lokacji Stargardu w 1253 r. by więc nie dziwiła. Nie znamy dotąd śladów jego działalności z lat 1242–1246, ale skoro przebywał w styczniu 1247 r. w księstwie Barnima I, mógł tam przebywać też w 1243 r.,

⁴⁷ A. Gut, *Dokumenty dla klasztoru cysterskiego w Bukowie Morskim do 1316 roku*, „Zapiski Historyczne”, t. 73, nr 1, 2008, s. 111 i n.

⁴⁸ PUB I, nr 415, 484–485, 519, 554–555.

⁴⁹ E. Rymar, *Dzieje Widuchowej w latach ok. 1150–1945*, [w:] *Widuchowa nad Odrą. Z dziejów dawnych i nowych*, red. E. Rymar, *Widuchowa–Pyrzyce* 1997, s. 50, R. Benl, *Die Gestaltung der Bodenrechtsverhältnisse in Pommern vom 12. bis zum 14. Jahrhundert*, „Mitteldeutsche Forschungen”, Bd. 93, Köln/Wien 1986, s. 340n, *Codex diplomaticus Brandenburgensis* (dalej: CDB, tom, strona), hrsg. A. F. Riedel, Berlin 1839–1869, XI, s. 3, VIII, s. 154.

⁵⁰ CDB XIII, s. 316, IX, s. 23, PUB I, nr 454.

⁵¹ PUB I, nr 554, 555, 572. Był zapewne przodkiem rodu rycerskiego Viddichowów w ziemi chojeńskiej z XIII–XV w. – zob. E. Rymar, *Dzieje Widuchowej ...*, op.cit., s. 58 i n.

zwłaszcza jeśli pozostawał w konflikcie z margrabiami, z którymi Barnim w latach 1240–1245, jak się zdaje, prowadził wojnę.

Wydaje się, że Konrad de Scheninghe (Schöning) przybył na Pomorze z księstwa brunszwickiego być może wraz z augustiankami sprowadzonymi do Pырzyc z brunszwickiego klasztoru w Wulfinghausen w diecezji Hildesheim. W 1250 r. jest w Szczecinie obok innych panów brunszwickich przy nadaniu parafii pyrzyckiej temu klasztorowi⁵² i przy nadaniu praw dla Stargardu. Jego jak dotąd trudno spodziewać się na Pomorzu już w 1243 r., ale wykluczać wcześniejszego przybycia też się nie da.

Henryk de Swanenberg przybył do księstwa ze Starej Marchii – 31 stycznia 1239 r. świadek w dokumencie wkrzańskim Barnima I, 24 czerwca 1243 (1253?) r. w otoczeniu Barnima I właśnie przy czynności dotyczącej Stargardu. Może jednak pochodził z rodu Schwanebeck, bo Henryk z tego rodu w 1196 r. z otoczenia margrabiów brandenburskich pochodził zapewne ze wsi Schwanbeck k. Halberstadt i w ziemi stargardzkiej, on czy ewentualnie już syn, Henryk, w 1243 r. wystąpił przy fundacji klasztoru cysterek w Szczecinie⁵³ pieczętując się łabędziem (niem. Schwan) jak Burchard de Vehlefan, przodek rodu Fiddichowów z Chojny i Widuchowej (herb z łabędziem). A do tego dał najwyraźniej początek nazwie Schwanebeck wsi k. Suchania⁵⁴ dziś Suchanówko.

Gernot skądinąd nie jest znany. Być może błędnie zapisano czy odczytano tu imię Gerard?, a zatem może to Gerard de Ochtenham przybyły ze wsi Uchtenham nad rzeką Uchte w Starej Marchii (k. Seehausen), obecny 3 czerwca 1243 r. przy nadaniu praw magdeburskich Szczecinowi, z lennem również w ziemi stargardzkiej skoro z nim wypadnie powiązać tam nazwę wsi Uchtenham, dziś Krzywnica.

Fryderyk de Woldenburg to jeden z braci von der Osten przebywających w księstwie, pan na zamku w Woldenburgu, dziś Dąbie gryfickie. Starszy Ulryk był świadkiem czynności Warcisława III 18 czerwca 1243 r., jako jego wójt w Dyminie w 1248 r., kiedy też wystąpił z bratem Fryderykiem, który w 1249 r. obecny był przy czynności Jana hr. Chockowa (dziś Gützkow) jako rozjemca w jego sporze o granice lasu między Eldeną i Chockowem, 14 maja 1250 r. w Gryfi przy nadaniu praw miejskich przez Warcisława III, oraz w 1249 r. w klasztorze Eldena przy czynności Warcisława III dla cystersów, 13 maja 1251 r. w Dyminie⁵⁵. Związani byli z obszarem pomorskim na zachód od dolnej Odry. Jednak zarazem Fryderyk w tym samym czasie posiadał lenno wielkie w ziemi stargardzkiej, bo to przecie on jako *miles dictus de Woldenborch* dawał aż 40 łanów nowemu klasztorowi w Marianowie fundowanemu 2 listopada 1248 r. przez Barnima I w ziemi stargardzkiej⁵⁶, gdy formalnie ziemia ta należała do biskupa, uposażony w niej od pewnego już czasu, z dała od Dąbia. Rzecz znamienna, że Fryderyk występuje z bratem przy czynnościach w księstwie dymińskim, sam zaś jako de Woldenborgh również w 1243 r. (czy 1253?) przy nadaniu praw miejskich Stargardowi przez Barnima I. Fryderyk

⁵² PUB I, nr 519.

⁵³ PUB I, nr 362, 415, 416.

⁵⁴ E. Sauer, *Der Asel während der Besiedlung Ostpommerns (der Länder Kolberg, Belgard, Schlawe, Stolp) 1250–1350*, Stettin 1939, s. 246.

⁵⁵ PUB I, nr 422, 467, 478, 491, 492, 499, 514, 538. Ulryk przy Warcisławie III często do 1255 r., tamże według indeksu.

⁵⁶ PUB I, nr 476.

dał początek całemu rodowi Ostenów pomorskich osiadłych na wschód od dolnej Odry. Osiadł tu może najwcześniej w 1240 r., gdy biskup kamieński przejął ziemię stargardzką od Barnima I. Badacze zauważyli późniejsze związki rodu z obszarem władztwa biskupiego w ziemi kołobrzesckiej (od 1248 r.), których początki sięgać mogły właśnie lat 1240–1248⁵⁷. Ale powróćmy do prezentacji następnych świadków.

To więc najpierw Fryderyk de Kronesbeim (Kranichsbeim). Pojawił się już w 1221 r. przy czynności księcia rugijskiego Wisława I⁵⁸, przeniósł się zatem do księstwa pomorskiego i dlatego mógł wystąpić 1243 r.

Marszałek Konrad to giermek Konrad von Kleist. W tej roli ministeriała książęcego wystąpił w 1248 r. wśród świadków po rycerzach⁵⁹. W latach 1239–1246 marszałkiem przy Barnimie był Jan de Brelin, w tym 2 czerwca 1243 r. i w 1244 r., ale w 1241 r. marszałkiem był pewien Balderyk⁶⁰, zatem dopuszczalna jest zmiana (rotacja?) na stanowisku. Wśród rycerzy przy lokacji Gardźca z datą 1240 – z powodu indykcji VII i świadków znanych od 1242 r. przeniesionej na 1249 r. – wystąpił bez tytułu. Z bratem Bertoldem w 1249 r. na 4–5 miejscu, jako rycerz w 1250 r., gdy marszałkiem jest Jan, w 1251 r. na pierwszym miejscu, w 1252 r. na czwartym identyfikowany z marszałkiem Konradem z 27 października 1253 r., słusznie, bo w 1254 r. z bratem wystąpił jako marszałek⁶¹. Słowo *milites* może winno go poprzedzać, jak sądził Boehmer.

Zabieg Klempina nie przekonuje chociażby dlatego, że trudno sobie wyobrazić dodanie cyfry X przez kopistów, albo wpisanie jej do oryginału gdyby czynność miała miejsce w 1253 r.

Barnim prowadził wojnę z margrabiemi w latach 1240–1245⁶² i ta bardziej pasuje do uzasadnienia lokacji troską o umocnienie państwa w 1243 r. Wiec państwowy w Dyminie odbył się 24 czerwca 1253 r., a nie 8 lipca jak wyrokował Klempin tylko dlatego by uprawdopodobnić swą datację lokacji Stargardu. Data 24 czerwca 1253 r. jest niemożliwa, bo sprzeciwia się jej dokument dymiński z tego dnia i w tezie Klempina nawarstwia się zbyt dużo pomyłek (także jakoby w datacji dokumentu dymińskiego z 24 czerwca 1253 r.!). Nie mówi się o prawach biskupa do Stargardu, ale nie jest odosobniony to przypadek wchodzenia księcia w prawa pana terytorialnego przy organizacji miast, na co zwrócił zwłaszcza uwagę W. Kuhn (wyżej). Mogła więc i w dobrach biskupa kamieńskiego mieć miejsce lokacja bez zgody biskupa i może dopiero w 1248 r. doszło na tym tle do pojednania. Przekonuje też argumentacja Böhmera w związku z obsadą stolca biskupiego w latach 1241–1246. W latach 1241–1244 diecezja kamieńska pozostawała bez pasterza. Wybrany w 1244 r. scholastyk Wilhelm uzyskał uznanie dopiero 23 grudnia 1246 r.⁶³ Popadł zresztą w ostry spór z Barnimem (13 stycznia 1247 r. – Wilhelm doprowadza do zakończenia sporu Barnima i jego wasali z cystersami kołbackimi) i dopiero w 1248 r.

⁵⁷ A. von der Osten, *Die Herkunft des uradeligen, Schloss- und Burggesessenen pommerschen Geschlechts von der Osten*, Blankenburg (Harz) 1912, s. 49.

⁵⁸ PUB I, nr 208.

⁵⁹ PUB I, nr 470, 476.

⁶⁰ PUB I, nr 385, 421, 426, 427.

⁶¹ PUB I, nr 485, 494, 517, 543, 554–555, 577, II, nr 595, 598.

⁶² E. Rymar, *Między układem kremeńskim a landyńskim (1236–1250). Wojna Pomorza Zachodniego z Rugią i Brandenburgią*, „Roczniki Historyczne”, r. 53, 1987, s. 115–139.

⁶³ E. Rymar, *Biskupi, mnisi, reformatorzy, Studia z dziejów diecezji kamieńskiej*, Szczecin 2002, s. 19 i n.

widocznie doszło do pojednania, a konflikt właśnie mógł dotyczyć Stargardu, skoro i akt pojednania skutkował nowymi regulacjami w tym właśnie obszarze. To istotna przesłanka pośrednia.

Przypomnijmy też, że pierwsze lokacje dokumentowe w księstwie zachodniopomorskim pochodzą z lat 1234–1243 (Prenzlau 1234 r., Gardziec n. Odrą 1240 r.?, Szczecin 1237–1243), ale istnienie osad miejskich (tzw. wików) z obcymi przybyszami, rządzących się swoim niemieckim prawem, daje się stwierdzić w latach 1240–1248 w Pyrzycach, Pieńkuniu, Dyminie, Uznamiu, Pasewalku, nawet w Chojnie⁶⁴. Te okoliczności są również pomocne w ustaleniu terminu nadania praw miejskich w tym ważnym przecież ośrodku, dotąd kasztelańskim. Zdecydowanie przy obecnym stanie dyskusji wypadnie opowiedzieć się za datą z 1243 r. Rok 1253 w przypadku Stargardu byłby stanowczo zbyt późny. Nie da się jednak datować na 1243 r. wystąpienie wszystkich wymienionych świadków, zwłaszcza marszałka Konrada von Kleista jako rycerza. Dlatego i tu wypadnie spisanie dokumentu z jakiegoś powodu przesunąć na najwcześniej 1248 rok.

Nie miał więc Stargard szczęścia do metryki ustalenia prawa miejskiego. Od czasu wystąpienia Klempina badacze mieli do wyboru pomiędzy 1243 i 1253, wśród nich nawet ci optujący za przesuwaniem momentu spisania dokumentu najwcześniej na 1248 r. termin najpóźniejszy bez wyraźnej potrzeby przesuwali na 1253. W dokumencie z 12 kwietnia 1269 r. Stargard jest określony przez legata papieskiego jako *oppidum* (ale w aktach kościelnych często miasta określano w ten sposób, właściwy dla „miasteczek”), dopiero 10 maja 1274 r. przez Barnima I jako *civitate nostra*⁶⁵.

⁶⁴ W. Kuhn, op.cit, s. 11; E. Rymar, *Niektóre momenty dziejowe Ziemi Chojęńskiej i Chojny w średniowieczu. Kolonizacja niemiecka w XIII w. (1)*, [w:] Chojna i okolice na przestrzeni wieków, red. R. Skrycki, Chojna–Zielona Góra 2007, s. 39 i n.

⁶⁵ PUB II, nr 891, 990.

Zusammenfassung

Auszüge aus der Geschichte Stargards an der Ihna bis 1253

Stargard an der Ihna ist eine Burgstadt mit einer mittlerweile umfangreichen archäologischen Dokumentation über das Frühmittelalter. Im Jahre 1124 war sie bei der Christianisierung ausgelassen. Nach der dritten Angliederung Pommerns an Polen von Bolesław Krzywousty wurde Stargard im 12.-13. Jh. zum Sitz der pommerschen Kastellanei. In Stargard ließ der Herzog Bogislaw I. vermutlich gegen 1181/1182 Johanniter aus Mähren ansiedeln. Ihr Haus wird von den Historikern fast einstimmig als das älteste Haus Pommerns angenommen.

Im Jahre 1185 ist die Rede von *provincia Stargardensi*, als Bogislaw I. die frühere Landübergabe von seinem Bruder Kasimir an Kolbatzer Zisterziensern bestätigt. Diese "Provinz" ist eine Kastellanei, die im Süden durch den Fluss Plöne in seinem ganzen Lauf bis zum Dammschen See begrenzt ist.

Mit der vorkolonialen Zeit soll die Familie von Pawłowic in Zusammenhang gebracht werden, die Herrscher über das Stargarder Land waren. Die Burgherren in Stargard (Wojślaw, Unimka, Przybynka (Pribinca), Jakub i Wawrzyniec) treten als Zeugen auf den Urkunden der Landesversammlung in Kammin vom Ende 1219 und auf dem Privileg auf, das Barnim I. für Johanniter aus Stargard 1229 ausstellte. Nach 1229 werden die Stargarder Burgherren aus der Pawłowic-Lineage nicht mehr erwähnt. Diese Tatsache in Verbindung mit der Johanniter-Siedlung, die sicherlich bereits seit ca. 1181 Siedler aufnahm, kann für die Entstehung einer deutschen Stadt sprechen, für die im Laufe der Zeit formal (d.h. urkundlich) die Anwendung des Stadtrechtes nach dem Magdeburger Recht sanktioniert wird.

Die am Fuß der Stargarder Burg angelegte Siedlung an der Ihna entwickelte sich nicht weit von der "alten" pommerschen Burgstadt. Während der Kolonisierungsbewegung in der ersten Hälfte des 13. Jh. im pommerschen Herzogtum des Herzoges Barnim I. verwandelte sie sich zu einer Verwaltungsstadt nach dem Magdeburger Recht. Vermutlich entstand hier, wie in vielen anderen Zentren auch, der neue Stadtyp allmählich, verstärkt und reorganisiert von den Neuankömmlingen aus dem Westen, darunter auch Deutschen.

Ein wichtiges Ereignis in Stargards Geschichte geschah am 24. April 1240. Der Herzog Barnim übergab mit der Erlaubnis seines Cousins, des Herzoges Wartislaw von Pommern-Demmin, das Stargarder Land dem Bischof gegen den Kirchenzehnten aus 1800 Ackern in den kolonisierten Ueckermark und Pyritzer und Zehdener Ländern, wo gerade Dörfer und Städte nach Deutschem Recht entstanden sind. Rechtliche Verhältnisse verkomplizierten sich jedoch am 07. Oktober 1248, als der Herzog das Stargarder Land zurücknahm, allerdings als Lehen vom Bischof (zum damaligen Zeitpunkt Wilhelm) und gegen die Hälfte des Kolberger Landes.

Die neue städtische Gemeinde erhielt das Stadtrecht mit der schriftlichen Entscheidung des Herzogen Barnims am 24 Juni 1243. Seit Jahren bleibt die Datierung der Urkunde Streitfrage. Das Original des Privilegs verbrannte 1635, was ihre Untersuchung erschwerte. Seit dem Auftritt von Robert Klempin stand den

Forschern 1243 und 1253 zur Wahl.

Bei dem heutigen Stand der Diskussion soll man 1243 annehmen. Nicht alle im Privileg erwähnten Zeugen lassen sich jedoch auf 1243 datieren, vor allem der Marschall Konrad von Kleist als Ritter. Deswegen soll man die Niederschrift der Urkunde auf frühestens 1248 zurückdatieren.